

«Μουσειακή Αγωγή στο Νηπιαγωγείο»

Κατσαρού Βασιλική

Νηπιαγωγός, 7ο Νηπιαγωγείο Ιωαννίνων, Μsc Ψυχολογία-Συμβουλευτική, Ειδική
Παιδαγωγός
vakatsarou@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μουσειακή αγωγή ή εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία φέρνει τα νήπια σε επαφή με το κοινωνικοπολιτισμικό και φυσικό παρελθόν κατά τη διάρκεια της ζωής και εξέλιξης του ανθρώπου. Η μουσειοπαιδαγωγική στοχεύει στην απόκτηση γνώσεων, καλλιέργεια κουλτούρας και σεβασμό της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ταυτόχρονα μέσα από τη διαδικασία υλοποίησης μουσειακού προγράμματος καλλιεργούνται και αναπτύσσονται πλήθος δεξιοτήτων. Η παρούσα εργασία παρουσιάζει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης που εφαρμόστηκε στο νηπιαγωγείο στη διάρκεια μιας σχολικής χρονιάς. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε έλαβε υπόψη το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ) και το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ). Οργανώθηκε δε, με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτύχει την ενίσχυση του ενδιαφέροντος των μαθητών για την εν λόγω θεματική και την ενεργό συμμετοχή τους. Στόχος της ήταν να ανοίξει νέους ορίζοντες στους μαθητές με βιωματικό τρόπο και μέσα από τη διάδραση. Να τους εκπλήξει, να τους δημιουργήσει απορίες, ενθουσιασμό και να τους δημιουργήσει ερεθίσματα και επιθυμία για γνώση. Οι δραστηριότητες ήταν σχεδιασμένες ώστε να περιλαμβάνουν και να εμπλέκουν όλους τους τομείς ανάπτυξης (γλώσσα, μαθηματικά, φυσικές επιστήμες, εικαστικά, κλπ.) χρησιμοποιώντας τις δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία (εικονική περιήγηση, βίντεο, κλπ.) προκειμένου να επιτευχθεί ευκολότερα ο στόχος μας.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Μουσειακή αγωγή, μουσειακό πρόγραμμα, μουσείο, εκθέματα, αρχαιολόγοι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τους J. Verhaar & H. Meeter (1989) η πολιτιστική δραστηριότητα αποσκοπεί στη μετάδοση πληροφοριών, ιδεών και αισθημάτων αναφορικά με την υλική μαρτυρία του ανθρώπινου γένους και του περιβάλλοντός του, ενώ οι G. Gantzias & A. Gantzias (2006) υποστηρίζουν ότι μία πολιτιστική δραστηριότητα έχει νόημα εφόσον ανταποκρίνεται στις επιθυμίες του κοινού, αντικατοπτρίζει τις αρχές του γενικού δημοσίου δικαίου και ταυτόχρονα παρέχει κάθε ευκαιρία για δημιουργικότητα, έκφραση και συμμετοχική ελευθερία. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες, κατά συνέπεια, αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία του πολιτισμού και μέσα από αυτό το πρίσμα αντιστοιχούν σε εκδηλώσεις, που οι πολιτιστικοί οργανισμοί προγραμματίζουν

και υλοποιούν έχοντας απώτερο σκοπό τη δημιουργία ενός νέου πολιτιστικού τοπίου. Άλλωστε, ο Γ. Γκαντζιάς (2015) υποστηρίζει ότι οι πολιτιστικές δραστηριότητες προωθούν αξίες και αρχές, οι οποίες συμβάλλουν καθοριστικά στην αναγνωρισιμότητα, προβολή, προώθηση και εντέλει καθιέρωση της πολιτιστικής ταυτότητας και προτύπων μίας κοινότητας. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες διενεργούνται από φορείς όπως το κράτος, οι κερδοσκοπικοί και μη οργανισμοί, τα πολιτιστικά ιδρύματα, οι πόλεις αλλά και φορείς της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Επιπρόσθετα, η ανάπτυξη του διαδικτύου, σύμφωνα με τον Γ. Γκαντζιά (2007) «...συνέβαλε στην περαιτέρω ανάπτυξη της ψηφιο-επικοινωνιακής παγκοσμιοποίησης, που συντέλεσε στην καθιέρωση της ψηφιακής τεχνολογίας στο τοπίο του πολιτισμού και κατ' επέκταση στην αναδιάταξη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων...». Συνεπώς, οι πολιτιστικές δραστηριότητες σε συνδυασμό με το γενικό (δημόσιο) συμφέρον και τις νέες τεχνολογίες αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την ανάπτυξη του πολιτισμού γιατί διαμορφώνουν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να αναπτυχθούν τοπικά, περιφερειακά και παγκόσμια δίκτυα κοινωνικής αλλαγής.

Η υλοποίηση μουσειακού προγράμματος στο νηπιαγωγείο στοχεύει αφενός στο δικαίωμα του παιδιού στη γνώση και τον πολιτισμό και αφετέρου να αποκτήσουν ευαισθησία στο πολιτισμό, να σεβαστούν, να προβληματιστούν και να εμπνευστούν από την πολιτιστική τους κληρονομιά (Βέμη, 2006). Εξάλλου, αποτελεί στόχο του εκπαιδευτικού μας συστήματος η διαμόρφωση καλλιεργημένων, ευαίσθητων, δημιουργικών και υπεύθυνων πολιτών (ΥΠΕΠΘ, Π.Ι. 2002).

Το μουσείο είναι χώρος πολιτισμού που συνδέει το παρελθόν με το παρόν παρέχοντας στους επισκέπτες τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσουν, να μάθουν, να ερευνήσουν να εμπνευστούν (Talboys, 2000). Είναι χώρος μη τυπικής εκπαίδευσης αφού χωρίς να ανήκει στο εκπαιδευτικό σύστημα παρέχει αγωγή στο σύνολο της κοινωνίας (Οικονομίδης, 2011).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Γνωστικοί

- Να ενδυναμώσουν την παρατήρηση, την προσοχή και μνήμη τους και να αναπτύξουν τη φαντασία τους.
- Να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιό τους με σχετική ορολογία.
- Να κατανοήσουν γεγονότα και συνθήκες που επηρέασαν την πορεία της ζωής, της κοινωνίας και της φύσης.
- Να κατανοήσουν την έννοια της χρονικής ακολουθίας, να καλλιεργήσουν την ιστορική γνώση, την κριτική, ικανότητα, ανάλυση, σύνθεση (Οικονομίδης, 2011).

Κοινωνικοί

- Να αναπτυχθούν κοινωνικά μέσω της επαφής με τα δημιουργήματα άλλων εποχών
- Να συγκροτήσουν εθνική και πολιτισμική ταυτότητα
- Να γνωρίσουν τον πολιτισμό άλλων εποχών (Οικονομίδης, 2011).

- Να αποκτήσουν οικολογική συνείδηση γνωρίζοντας το περιβάλλον στην τωρινή του και στις παλιότερες μορφές του, την αλληλεπίδρασή του με τον άνθρωπο και εντοπίζοντας τα γεγονότα που οδήγησαν στις σημερινές οικολογικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες (Οικονομίδης, 2011).

Συναισθηματικοί

- Να μάθουν να λειτουργούν συνεργατικά μέσα από την υλοποίηση των διαφόρων δραστηριοτήτων
- Να βιώνουν συναισθήματα κατά την προσέγγιση των εκθεμάτων τα οποία με τη σειρά τους θα υποβοηθήσουν την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης.

Αισθητικοί

- Να αναπτυχθούν αισθητικά μέσα από την επαφή τους με την υψηλή καλλιτεχνική ποιότητα των μουσειακών εκθεμάτων
- Να ανακαλύψουν και να απολαύσουν το ωραίο
- Να αναπτύξουν το αίσθημα του ωραίου
- Να συναντηθούν με έργα τέχνης που θα αποτελέσουν ερεθίσματα τα οποία θα τα προβληματίσουν, θα τα εμπνεύσουν και θα αποτελέσουν πηγή δημιουργίας (Οικονομίδης, 2011).

ΜΕΘΟΔΟΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

- Μέθοδος σχεδίου εργασίας (project) (πνευματική διέγερση - τεχνική ιδεοθύελλας, προτάσεις, έρευνα, ανακοινώσεις, βιβλιογραφία, τελική σύνθεση, παρουσίαση).
- Διαθεματική προσέγγιση (επιλογή θεμάτων και στόχων, προτάσεις, έρευνα, ανακοινώσεις, βιβλιογραφία, τελική σύνθεση, παρουσίαση).
- Ομαδοσυνεργατική μέθοδος (χωρισμός σε μικρές ομάδες εργασίας, καταγραφή δράσης, ανατροφοδότηση, ανακοινώσεις).
- Διεπιστημονικό μοντέλο εξέτασης του θέματος.
- Εργασία σε ομάδες για την επίτευξη των στόχων (συλλογή υλικού ομάδων, συζήτηση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας κάθε ομάδας).
- Μελέτη πεδίου (παρατηρήσεις στο μουσείο, βιβλιογραφική έρευνα, έρευνα στο διαδίκτυο, συλλογή και μελέτη έντυπου υλικού).
- Πειραματική έρευνα (εκτέλεση, παρατηρήσεις, καταγραφή, επιστημονικός τρόπος εργασίας).
- Θεατρικά παιχνίδια και παιχνίδια ρόλων (Αναπαράσταση ρεαλιστικών καταστάσεων, παιχνίδια προσομοίωσης).
- Δραματοποίηση.

Η παραπάνω μεθοδολογία βασίζεται στις παρακάτω παιδαγωγικές θεωρίες μάθησης:

1. Θεωρία δομητισμού.
2. Θεωρία ολιστικότητας.
3. Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας.
4. Διαθεματική επικοινωνιακή διδασκαλία, ενεργητική μάθηση.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Οι δραστηριότητες που περιγράφονται εφαρμόστηκαν στο νηπιαγωγείο κατά τη διάρκεια μιας σχολικής χρονιάς. Αναλυτικότερα οι 5 πρώτες δραστηριότητες διήρκησαν περίπου 3 συνεχόμενους μήνες. Λίγες μέρες αργότερα πραγματοποιήθηκε επίσκεψη-ξενάγηση στο Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης των Ιωαννίνων και παρακολούθηση σχετικού μουσειακού προγράμματος οργανωμένο από το μουσείο. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν οι δραστηριότητες 6 και 7 στο χώρο του σχολείου. Το πρόγραμμα έκλεισε με την τελευταία δραστηριότητα, η οποία ήταν η παρουσίαση του προγράμματος.

1. Γνωριμία με την Ακρόπολη και τον Παρθενώνα. Εικονική περιήγηση στην Ακρόπολη και παρακολούθησαμε βίντεο για τον Παρθενώνα. Εντοπίσαμε στο χάρτη και στο google-earth την τοποθεσία της Ακρόπολης. Πόσο μακριά είναι από την πόλη μας; Τα παιδιά έγιναν αρχιτέκτονες και κατασκεύασαν τον Παρθενώνα με έτοιμα προπλάσματα (Wilkinson, 2000) και με πηλό. Από τι υλικό ήταν κατασκευασμένος ο Παρθενώνας; Πώς διατηρούνται οι Καρυάτιδες στο χρόνο; Μέτρησαν τις Καρυάτιδες και έκαναν αφαίρεση ($6-1=5$). Ζωγράρισαν τα συναισθήματα των Καρυάτιδων. Αναπαρέστησαν τις Καρυάτιδες και έφτιαξαν διαλόγους μεταξύ τους. Φτιάξαμε βιβλίο όπου καταγράψαμε τις σκέψεις και τους διαλόγους από τις Καρυάτιδες. Στη συνέχεια το κάναμε e-book με το πρόγραμμα isuu (http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/blog-post_23.html)

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Γεωγραφία, Αρχιτεκτονική, Μαθηματικά, Αισθητική Αγωγή, Φυσικές Επιστήμες, Τεχνολογία, Γλώσσα, Εικαστικά, Δραματοποίηση

2. Γνωριμία με το Μουσείο της Ακρόπολης. Παρατηρήσαμε τα αγάλματα του Παρθενώνα. Ποιους εικονίζουν; Τι φορούσαν; Τι κάνουν; Τι ήταν οι πεπλοφόρες; Τι ήταν τα Παναθήναια; Μετατρέψαμε το κουκλοθέατρο σε Παρθενώνα ζωγραφίζοντας τους κίονες και τα αετώματα σε χαρτί του μέτρου, τα κόψαμε και τα κολλήσαμε. Σε χαρτί του μέτρου φτιάξαμε το πλακόστρωτο. Ένα κορίτσι μεταμφιέστηκε σε θεά Αθηνά, άλλες σε πεπλοφόρες, άλλοι αθλητές, άλλοι μουσικοί και άλλοι ζωάκια. Αναπαραστήσαμε τα Παναθήναια και κάναμε αθλητικούς και μουσικούς αγώνες (http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/blog-post_21.html)

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Γεωγραφία, Αρχιτεκτονική, Μαθηματικά, Αισθητική Αγωγή, Τεχνολογία, Εικαστικά, Μουσική Αγωγή, Φυσική Αγωγή, Θεατρική Αγωγή, Δραματοποίηση

3. Αγγειοπλάστες – Καλλιτέχνες. Παρατηρήσαμε αγγεία. Ποια ζώα εικονίζονται. Υπάρχουν σήμερα αυτά τα ζώα; Ποια σχέδια και σχήματα; Φτιάξαμε τα δικά μας αγγεία με πηλό και τα ζωγράψαμε. Κατεβάσαμε από το διαδίκτυο εικόνες αγγείων, τις κόψαμε σε μορφή παζλ και τις συναρμολογήσαμε. Παρατηρήσαμε τα κοσμήματα και έφτιαξαν δικά τους κοσμήματα από πλαστελίνη. Μετατρέψαμε το μαγαζάκι σε μουσείο με τα αγγεία και τα κοσμήματα που δημιούργησαν (http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/blog-post_29.html).

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Μαθηματικά, Αισθητική Αγωγή, Τεχνολογία, Εικαστικά, Γεωμετρία, Φυσικές Επιστήμες.

4.Μικροί Αρχαιολόγοι. Δημιουργήθηκε προβληματισμός για το ποιοι ανακαλύπτουν τα αγγεία και τα αρχαία αντικείμενα. Πώς το κάνουν; Τι εργαλεία χρησιμοποιούν; Παίξαμε το παιχνίδι του κρυμμένου θησαυρού. Ένα αγγείο με γεωμετρικά σχέδια σπασμένο σε διάφορα κομμάτια τα οποία είχα κρύψει σε διάφορα σημεία της αυλής του σχολείου. Για να προσελκύσω το ενδιαφέρον και να προκαλέσω τον ενθουσιασμό τους, ένας παππούς μας έφερε ένα τσαλακωμένο και ταλαιπωρημένο χάρτη ο οποίος απεικόνιζε τα σημεία που είναι κρυμμένα τα κομμάτια. Παρατηρήσαμε τα σημεία που εικονίζονταν στο χάρτη (π.χ., δίπλα από την τσουλήθρα), μετρήσαμε βήματα, σκάψαμε απαλά και βρήκαμε τα κομμάτια. Τα ξεσκονίσαμε με πινέλο, τα καθαρίσαμε και τα κολλήσαμε χρησιμοποιώντας τα εργαλεία και τις τεχνικές των αρχαιολόγων. Στο τέλος έγινε απονομή του «Πτυχίου Αρχαιολόγου» (<http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/3.html>).

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Μαθηματικά, Αισθητική Αγωγή, Τεχνολογία, Εικαστικά, Γεωγραφία, Φυσικές Επιστήμες.

5.Δημοκρατία-Εκλογές. Γνωριμία με το πολίτευμα της δημοκρατίας το οποίο γεννήθηκε στην αρχαία Αθήνα. Βρήκαμε την Αθήνα με το google-earth. Τι είναι δημοκρατία; Πώς συμμετείχε ο λαός; Κάθε πολίτης μπορούσε να πάρει το λόγο. Ο χρόνος που θα μιλούσε καθορίζονταν με κλεψύδρα νερού. Φτιάξαμε κλεψύδρα νερού και άμμου με πλαστικά μπουκάλια και μετρήσαμε το χρόνο. Φτιάξαμε σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό τη λέξη «δήμο» (π.χ., δήμαρχος, δημοφιλής, δημοκρατία, Δημοσθένης). Κάναμε εκλογές στην τάξη (<http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/4.html>, http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/4_16.html)

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Μαθηματικά, Γλώσσα, Τεχνολογία, Εικαστικά, Γεωγραφία, Φυσικές Επιστήμες

6.Επίσκεψη στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Παρατηρήσαμε τα εκθέματα και συζητήσαμε γι' αυτά. Ζωγράφισαν τις εντυπώσεις τους. Ανάμεσα στα εκθέματα υπήρχαν και παιχνίδια. Μία πλαγγόνα, ένα αλογάκι και ένα αμαξίδιο τράβηξαν την προσοχή μας. Σε ποιον ανήκαν αυτά τα παιχνίδια; Από τι υλικό ήταν φτιαγμένα. Στην επιστροφή στο σχολείο φτιάξαμε ένα βιβλίο σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή με εικόνες παιχνιδιών και πλάθουμε ιστορίες με αυτά (http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/blog-post_31.html). Προχωράμε ένα βήμα παραπέρα και παίρνουμε μία σημερινή κούκλα, ένα αμαξάκι και ένα άλογο και τα μετατρέψαμε σε αρχαία ελληνικά παιχνίδια. Τα τοποθετήσαμε κι αυτά στο μουσείο μας. Δημιουργείται προβληματισμός. Είχαν τάμπλετ και υπολογιστές τα παιδιά εκείνης της εποχής; Τι έπαιζαν; Γνωρίσαμε και παίξαμε τα παιχνίδια τους (διελκυστίνδα, τυφλόμυγα, κρικηλασία, κλπ.). Τα μοίρασαν μεταξύ τους λέγοντας «α μπε μπα μπλομ». Τους είπα ότι η έκφραση αυτή προέρχεται από την αρχαία έκφραση «απεμπλών του κείθεν εμβολών» που έλεγε η επιτιθέμενη στην αντίπαλη ομάδα: «σε απεμπολώ, σε απωθώ, σε σπρώχνω» (http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/05/blog-post_30.html).

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Μαθηματικά, Αισθητική Αγωγή, Τεχνολογία, Εικαστικά, Γλώσσα, Φυσικές Επιστήμες, Φυσική αγωγή

7.Εκπαιδευτικό πρόγραμμα οργανωμένο από το Μουσείο. Το πρόγραμμα περιλάμβανε βίντεο, φωτογραφικό υλικό και σύνδεσή τους με αντίστοιχα εκθέματα του μουσείου από την παλαιολιθική εποχή. Ύστερα από κάποιες δραστηριότητες που έλαβαν χώρα στο χώρο του μουσείου στην επιστροφή μας στο σχολείο φτιάξαμε μακέτα με τις κατοικίες του ανθρώπου από τον Habilis μέχρι τον Νεάντερνταλ, κολλώ με κοχύλια και όπλα των πρωτόγονων με πέτρες από την αυλή του σχολείου. Όλα αυτά τα προσθέσαμε στο μουσείο μας για να τα παρουσιάσουμε στους γονείς (http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/11/blog-post_25.html).

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Μαθηματικά, Αισθητική Αγωγή, Τεχνολογία, Εικαστικά, Γλώσσα, Φυσικές Επιστήμες

8.Παρουσίαση του προγράμματος στους γονείς και στις άλλες τάξεις του Νηπιαγωγείου. Τα παιδιά σχεδίασαν και έκοψαν εισιτήρια τα οποία τα μοίρασαν στους γονείς για να επισκεφτούν το μουσείο της τάξης μας. Ακολούθησαν θεατρικό με τα Παναθήναια, αθλητικούς αγώνες ανάμεσα στα νήπια και τραγούδια. (http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/06/blog-post_16.html).

Σύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα: Μαθηματικά, Αισθητική Αγωγή, Εικαστικά, Γλώσσα, Θεατρική Αγωγή, Δραματοποίηση, Μουσική, Αθλητισμός, Αθλοπαιδιές.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην προσχολική ηλικία τοποθετούνται τα θεμέλια για τη διαμόρφωση των μελλοντικών στάσεων και συμπεριφορών. Από την άλλη η διαμόρφωση του μέλλοντος εξαρτάται από το παρελθόν μας. Η γνωριμία με το παρελθόν μας βοηθάει να συνειδητοποιήσουμε ποιοι είμαστε, να αποκτήσουμε κουλτούρα και ταυτότητα, να παραδειγματιστούμε από το παρελθόν και να αποφύγουμε τα λάθη του παρελθόντος.

Το πρόγραμμα μουσειακής αγωγής που περιγράψαμε έδωσε τη δυνατότητα στα νήπια να γνωρίσουν το παρελθόν τους και παράλληλα να αποκτήσουν ποικίλες δεξιότητες και στάσεις. Οι μαθητές συμμετείχαν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, περιέργεια και ενθουσιασμό και αυτό μας βοήθησε να επιτύχουμε πολλούς στόχους σε όλους τους τομείς ανάπτυξης και να κατανοήσουν έννοιες όπως η δημοκρατία με αβίαστο τρόπο. Παράλληλα το πρόγραμμα προήγαγε την ομαδικότητα και συνεργατικότητα καθώς οι περισσότερες δραστηριότητες απαιτούσαν αυτές τις ικανότητες για να επιτευχθούν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Βέμη, Β. (2006). Μουσειοπαιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών: προϋπόθεση για μια «κοινή γλώσσα» μουσείου και σχολείου. *Παιδαγωγική επιθεώρηση* 42, 7-22.

Γκαντζιάς Γ. (2007). «Ο πολιτισμός στην Ψηφιο-Επικοινωνιακή Παγκοσμιοποίηση», *Πρακτικά 13^{ου} Συνεδρίου Εφαρμογών Πληροφορικής και Επικοινωνιών: «Η Μετάβαση από την Κοινωνία της Πληροφορίας στην Κοινωνία και Οικονομία της Γνώσης»*, Θεσσαλονίκη.

Γκαντζιάς, Γ. (2015). *Πολιτιστική Πολιτική, Διαχείριση, Διοίκηση και Γενικό (Δημόσιο) Συμφέρον, Σημειώσεις Πολιτισμική Πολιτική και Διοίκηση*, Ιστοσελίδα xorigies.com.

Οικονομίδης, Β. (2011). Μουσείο και Νηπιαγωγείο: διαδρομές τεμνόμενες ή ασύμπτωτες. Στο Γαβριλάκη, Ε. (Επιμ.). *Πρακτικά Συνεδρίου Η Άνοιξη των Μουσείων. Συνάντηση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τη μουσειακή αγωγή*, 125-144, Ρέθυμνο.

ΥΠΕΠΘ – Π.Ι. (2002). Διαθεματικό Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο, Αθήνα.

Gantzias, G. and Gantzias, A. (2006), "Electronic Cultural Management and ICT for Facilitating Collaboration in the Cultural Heritage: The ERMION project"

Talboys, G. (2000). *Museum Educator's Handbook*, Aldershot: Gower.

Verhaar J. &Meeter H. (1989). *Project Model Exhibitions*, Reinwardt Academie, Holland.

Wilkinson, P. (2000). *Η Αρχαία Ελλάδα*. Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<https://www.youtube.com/watch?v=DbkgtsHGDJc>. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

https://www.youtube.com/watch?v=mzYBxex_XNw. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

https://www.youtube.com/watch?v=a5VLddT_IDE. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

<http://www.parthenonfrieze.gr/#/read/text4>. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

<http://www.parthenonfrieze.gr/#/read/text5>. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

<http://edtech.gr/acropolis-virtual-tour/>. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

<http://www.ancientathens3d.com/el/klasiki-akropoli/>. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

<http://users.sch.gr/nickrapag/2017/03/03/acropolis-museum-virtual-tour/>. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

<https://vakatsarou.blogspot.gr/search/label/Αρχαία%20Ελλάδα>. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.

http://vakatsarou.blogspot.gr/2014/11/blog-post_25.html. Προσβάσιμο στις 24 Μαρτίου 2018.